

1. DİL NEDİR?

Türkçede ve diğer dillerde farklı anlamları bulunan dilin, günümüze ulaşmaya kadar birçok tanımı yapılmıştır. Ancak biz burada temel anlamından söz etmeyip terim anlamını içeren tanımlara yer vereceğiz.

Dil, insanlar arasında anlaşmayı sağlayan bir araçtır.

Dil, düşünce, duygu ve isteklerin, bir toplumda ses ve anlam yönünden ortak olan öğeler ve kurallardan yararlanılarak başkalarına aktarılmasını sağlayan, çok yönlü, çok gelişmiş bir dizgedir (Aksan, 1990: 55).

Dil, ses ve işaretlerden örülü bir sistemdir. Dil, insanın-aklın-düşüncenin aynasıdır.

Dil, kendi özel düşüncelerini sesin yardımıyla, “özne ve yüklem”ler aracılığıyla anlaşılabilir duruma getirmektir (Aksan, 1990: 55).

Dil, temeli seslere dayanan ve bu seslerin belli kurallar ve belli bir sıraya göre yan yana gelmesinden oluşan bir anlaşma aracıdır (Yavuz-vd., 1996: 15).

Ayrıca aynı eserde dil, varlıkların seslendirilmesi olarak tanımlandığı gibi, insanlar arasında anlaşmayı sağlayan en gelişmiş, en işlek ve en etkili araç olarak gösterilmiştir. Yine dilin, insanın, geçmişten geleceğe, bütün güç ve kabiliyetlerini çevreleyen, onlara hayat veren, onları ifadelendiren canlı bir varlık olduğuna vurgu yapılmıştır.

Andre Martinet ise dili, insanın kendi bilgi ve deneyimlerini, bir anlamsal kapsamı ve bir ses karşılığı olan birlikler, “monémé”lerle, her toplumda bir başka biçimde açıklandığı bir bildirişme aracı olarak tanımlamaktadır (Kayaalp, 1998: 53).

Bu tanımların dışında, Muharrem Ergin’in klasikleşen dil tanımına da yer vermek gerekir: “Dil, insanlar arasında anlaşmayı sağlayan doğal bir araç, kendisine ait kanunları olan ve ancak bu kanunlar çerçevesinde gelişen canlı bir varlık, temeli bilinmeyen zamanlarda atılmış bir gizli antlaşmalar sistemi, seslerden örülmüş sosyal bir kurumdur.”

1.1. DİLİN İŞLEVİ VE ÖNEMİ

Dilin işlevi ve önemi hakkında pek çok şey söylemek mümkündür. Çünkü insan ilişkilerinin kökeninde “dil” vardır. İnsanı, diğer canlılardan ayrıcalıklı kılan akıl-düşünce-dil ayrılmazdır. Doğadaki hemen bütün canlıların yaradılıştan gelen temel gereksinimlerinden biri, bir arada yaşamak, iletişim halinde olmaktır. Bunu insanlarda, hatta hayvanlarda bile görebiliriz. Ancak insanlarla hayvanların bu iletişimleri nitelik bakımından farklılık gösterir. İnsan seslerinin boğumlu olmasına karşın, hayvan seslerinin boğumsuz olması ve gelişmemesi bu seslerin içgüdüsel sesler olduğu gerçeğini ortaya koymuştur. Hepimizin bildiği gibi pek çok hayvan tehlike, açlık, kur yapma, göç vb. durumlarda çıkardıkları seslerle, salgıladıkları kokularla ve yaptıkları bir takım hareketlerle iletişim, bildirişim (haberleşme)

sağlarlar. Yapılan araştırmalarda, Yunus balıklarının seslere karşı duyarlı oldukları ve seslerle anlaştıkları belirlenmiştir.

Dilin işlevi sadece anlaşmayı sağlamak değildir. İnsanın içselliğini dışa vurmada da görevli bir araçtır. Çünkü soyut olan unsurları, ancak dil aracılığıyla ortaya koyabiliriz. Bu açıdan dilin mucizevî yönünü unutmamak gerekmektedir. Sevgi, nefret, arzu, istek, heves, acı, mutluluk, korku, heyecan, duygu, düşünce vb. her türlü soyut ve somut durum ve olay, dil yardımıyla bir insanın dünyasından başka insan veya insanların dünyasına aktarılır.

İnsanın tarih boyunca gerçekleştirdiği uygarlık, kültür, edebiyat, sanat, resim, müzik vb. alanlarda gösterdiği başarı dil sayesinde. Dili iyi kullanmak, uygar insan için bir ilkedir. Çünkü karşımızdaki insanlarla doğru iletişim kurmamız bu ilkeye bağlıdır. “Lisan aynıyla insan.” veya “İnsanın kemali kelimelerden belli olur.” şeklindeki ifadeler, dili iyi kullanmanın önemine vurgu yapan sözlerdir. Yani dili iyi kullanan insan, toplum içinde etkin bir yere sahip olabilmekte ve buna göre değerlendirilmektedir.

Dilin önemini belirtmek adına, Mehmet Kaplan’ın şu sözlerini de unutmamak durumundayız. “İlim ve kültür yönünden ileri ülkelerin söz varlıkları, geri kalmış ülkelerinkinden beş on kat zengindir. Bunun sebebi açıktır: İlim ve kültürce ilerlemek, daha çok şeye dikkat etmek, daha çok şey üretmek, daha çok karmaşık düşünce ve sanat eseri meydana getirmek demektir.”

1.2. DİLİN CANLI BİR VARLIK OLMA ÖZELLİĞİ

Dili canlı kılan, onun toplum hayatına paralel olarak değişmesidir. Tarih boyunca meydana gelen değişme ve gelişmeler dile de yansımıştır. Bu açıdan dilde sürekli bir hareketlilik vardır. Dil, hiçbir zaman son şeklini almış değildir. Kendine ait kurallarını işleterek, yeni değişme ve gelişmelere ayak uydurmakta ve toplumun ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Bunu yaparken hiçbir müdahaleyi kabul etmeden, kendi devinimsel çabasını harcar. Zaten dil, zora da, bolluğa da, aceleye de gelmez. Her yeni sözcük kullanılmaya, kabule ve emeğe muhtaçtır. Aksi söz konusu olduğunda veya dilin değişme ve gelişme süreci, dili kullananlardan hızlı bir şekilde ilerlediğinde, o toplumda sosyal rahatsızlıklar, anlaşmazlıklar, kopukluklar ve kültürel problemler baş gösterir. Bu sebeple dilin, toplum hayatı ile birlikte yol alması gerekir.

Bütün diller, kendi içyapılarından ve dış etkenlerden kaynaklanan değişim ve gelişmeleri yaşarlar, bu kaçınılmazdır. Gerek varlıkların adlandırılışında ortaya çıkan farklılıklar, gerek sözcüklerin dilden dile değişen kullanımları, gerekse kültür ve hayat şartlarındaki ayrılıklar, insanoğlunun çevreyi ve gerçeği dile getirirken nesnel davranmadığını ortaya koymaktadır. Pek çok araştırmacının kabul ettiği gibi diller, gerçeği ve dünyayı değil onların insanoğlunun mantık süzgecinden geçmiş şekillerini yansıtmaktadırlar. Dil, anlatıma alacağı varlık, duygu, düşünce ve olayları ifade edecek sözcükleri, kendi sözcük varlığıyla karşılamaya çalışır, yetersiz-üretimsiz kaldığı durumlarda ise başka dillerden ödünçlemeler yapar. Ancak bunu kurallarıyla gerçekleştirir, kendi mantık ve ses yapısına göre uyarlar, kısacası millileştirir. Dil, ihtiyaç duyulan terim, kavram, nesne vb. unsurları karşılamak için, sürekli yeni sözcükler türetir. Bu sebeple söz varlığındaki kalp atışları devam eder. Fakat ölü

dillerin söz varlığı değişmez, yazılı metinlerde olanlarla sınırlıdır. Örnek olarak; Sümerce, Hititçe, Toharca ve Akkatça gibi diller, ölü diller sayılmakta ve bu dillerin söz varlığı, donmuş kabul edilmektedir. Çünkü bu dilleri konuşan toplumlar yeryüzünde yaşamamaktadır.

Sözcüklerin dilden düşmesi ise, toplumun tercihi ile ilgilidir. Bir sözcük yoğun olarak kullanılıyorsa, varlığını sürdürür. Ancak çok az kullanılan sözcükler zamanla dilden düşerler. Bu tür sözcüklere, ölü sözcük demek de, pek doğru olmasa gerek. Bunun yerine, donmuş veya donuk sözcük denilebilir. Çünkü sadece kullanımdan düşmüşlerdir, belli bir süre sonra tekrar kullanılabilirler.

1.3. DİLİN SOSYAL BİR KURUM OLARAK MİLLET HAYATINDAKİ YERİ

İnsan, sosyal bir varlık olduğuna ve tek başına yaşayamadığına göre, dil de sosyal bir kurumdur. Çünkü bu kurumu işleten insandır. İnsanoğlu varlığını sürdürebilmek için, başka insanlarla birlikte yaşamak zorundadır. Topluluk halinde yaşamak, başka insanlarla iletişim halinde bulunmak, hep dil sayesinde. Ayrıca toplum düzeni dil ile sağlanır. Bir kimse duygu ve düşüncelerini, konuşma aracılığıyla başkalarına aktarabildiğine göre, dilin var olabilmesi aynı zamanda insan topluluklarının varlığına bağlıdır. Eğer insanlar topluluk halinde yaşamamış olsalardı, dile ihtiyaç duyulmaz, dil olmasaydı, o zaman da insanların bir arada yaşayarak bir topluluk oluşturmalarından söz edilemezdi. Bu özelliğiyle dil, tek bir insan varlığının olduğu kadar, toplum varlığının da ayrılmaz bir parçası ve temel taşlarından biridir.

Dil, bireylerin üstünde, bütün bir toplumu kapsayan güçlü bir kurumdur. Toplamların en büyük dayanağı dildir. Bir toplumu ayakta tutan, onu diğer topluluklardan ayrı kılan, kendine özgü yapan dildir. Dil, bir toplumun çimentosudur. Dillerini koruyabilen topluluklar, farklı coğrafyalarda olsalar dahi benliklerini yitirmez ve tarih sahnesinden silinmezler. Ulusal bütünlüğü sağlayan dil, bireylerin birlik halinde yaşamalarını, birbirlerini anlama, tanıma ve benimsemelerini gerçekleştiren bir araçtır. Bunun içindir ki, ulusların kurmuş oldukları devletler yıkılsa da, vatanları alınsa da, dilleri yaşıyorsa, o ulus tarih boyunca hep vardır.

Her ulusun bir dil bilinci vardır. Bu bilinç, ulusların dillerine de yansır ve bizler iyi bir araştırma ile herhangi bir ulusun dilini incelediğimizde, o ulus ile ilgili birçok özelliği kolaylıkla tespit edebiliriz. Bu bakımdan hiç kimse, başka bir ulusun diline katkı yapamaz, ancak o ulustan olması, onlar gibi düşünmesi, onlar gibi dünyayı algılaması, mantık işletmesi vb. gerekir. Ayrıca her dilin dünyayı, varlıkları, çevreyi yorumlaması, adlandırması ayrı ayrıdır. Çünkü Almanların, İtalyanların, Portekizlerin, Arapların, Türklerin vs. dillerindeki farklı sözcükler, kendi mantık, düşünüş, algılayış ve yorumlayışlarındaki ayrılıklardan kaynaklanmaktadır. Bu durum, yalnız varlıkların adlandırılması ile de sınırlı değildir. Sözcüklerin ekleri, cümlenin dizilişi, tamlama yapıları gibi unsurların bir araya gelme formülleri bile, ulustan ulusa değişen göstergelerdir.

Bir ulusun dili, kendi ulusal değerlerinin özelliklerini taşıdığı için, bireyler ve kuşaklar arasında bir köprü görevi de görür. Çünkü dil, kuşaktan kuşağa akıp giden bir nehir gibi, geçtiği her devirden bünyesine yeni unsurlar katarak bir sonraki kuşağa aktarır. Dilin böyle

bir işlevi olmasaydı, bugün geçmişteki pek çok şahsiyetimizden, tarihimizden, edebiyatımızdan, kültürümüzden haberdar olamazdık. Onların yaptıklarını, ruh dünyalarını, geleneklerini-göreneklerini, şiirlerini, müziğini vs. tanıyamazdık.

Her ulus dilini kendi ihtiyaçlarına, kültür ve uygarlık düzeyine, zevkine göre şekillendirir. Mehmet Kaplan'ın belirttiği gibi, dil tıpkı ev gibi bir milletin duygu, düşünce ve hayatının barınağı, korunağıdır. Bu evin biçim alması, o ulusun dili işleyişi ile dışa yansır. Bunun sonucunda ise, o millete dair pek çok alanda yorum yapılabilir.

1.4. DİL - KÜLTÜR İLİŞKİSİ

Dil, bir ulusun kültürel değerlerinin başında geldiğine göre, dil ile kültür ayrılmaz bir bütündür. Bir ulusun dil ile ifade ettiği sözlü, yazılı her ürün kültür kavramı içinde yer alır. Kültür, “bir ulusun tarih boyunca ortaya koyduğu eserlerin hepsi”dir. Bir başka tanımla kültür; “bir ulusun yaşayış tarzı”dır. O halde, kültür tanımı içinde yer alan maddi ve manevi bütün unsurlar, zamanla değişime uğrar. Bu da aynı şekilde dile yansır. Zamanla ortaya çıkan gelişmeler, zenginlikler dille anlatılır. Sonraki kuşaklar bütün bu değişme ve gelişmeleri, dil aracılığıyla öğrenerek, ortak bir kültür etrafında toplanırlar. Ortak kültür, aynı zamanda ulusun bünyesini sağlamlaştırır. Bu bünyenin yapı taşı ve aktarıcısı dil olduğundan, kültürün aktarımı sağlanır ve ulusal kültür korunur. Böylelikle dilin, kültürün temel varlığı olduğu, bir kez daha ortaya çıkmış olur.

Dil ve kültür konusunda Mehmet Kaplan'ın çok değerli görüşleri vardır. Bunlardan faydalanmak gerekir: “Kültür, bir toplumun tarihinde oluşan maddi ve manevi bütün değerleridir. Bu durumu ifade etmek söz konusu olduğunda da ilk akla gelen şey dildir. Dil millet denilen sosyal varlığı birleştirir. Onlar arasında duygu ve düşünce akımını meydana getirir. Milletler duygu ve düşüncelerini yazıya geçirince daha sağlam bir birlik meydana gelir. Çünkü yazı sayesinde duygular ve düşünceler hem zaman hem de mekân içinde yayılır. Kültür kavramının içine dil, gelenek ve görenekler, musiki, resim, mimari, aile, hukuk sistemleri, çalışma tarzı, üretim, tüketim, ulaşım ve inançlar girmektedir.

Bir millete mensup olan her fert, o milletin kültürünü, dilini, dinini, zevkini, inançlarını, gelenek ve göreneklerini beraberinde taşır. Kültür fertleri aşan, fertlere biçim, yön ve kişilik veren bir varlıktır.” (Kaplan, 1988: 24).

Dil-kültür bağlantısı üzerinde, özellikle 18.yy.'dan sonra pek çok bilim adamı çalışma yapmıştır. W. von Humboldt dilin; “bir ulusun ruhunun dış görünüşü” olduğunu ve “ulusun dili ruhudur; ruhu da dilidir” demiştir. Bu ünlü dil bilimciye göre diller, uluslarla birlikte gelişirler; onların tinsel özelliklerinden kurulurlar. Ulusların tinsel özellikleri çeşitli olduğundan, dillerin yapısı da birbirinden farklıdır. Yine K. Vossler'e göre dil, kültürün aynasıdır (Aksan, 1990: 64).

Bir dildeki kavramlar, atasözleri, deyimler, kalıplaşmış sözler incelenir, ilgili oldukları kavram alanlarına göre sınıflandırılırsa, bu kümelerin yoğun olanlarından o ulusun tarih boyunca ilgilendiği konular elde edilebilir. Dil bilimi araştırmalarında bir sözcüğün, ekin veya sesin bile, çok büyük bir önem taşıması bu yüzdendir. Örnek olarak; “kağan, sü, sülemek,

bodun, at, yağı” gibi kavramlar Köktürk Yazıtları’nda sıkça geçmektedir. Bu da gösteriyor ki, askerlik ve savaş o dönemde, Türklerin hayatında büyük bir yer tutmaktadır. Bu bakımdan dille kültürün ve toplumun ilişkisi, yadsınamayacak bir gerçekliktir.

1.5. DİL - DÜŞÜNCE İLİŞKİSİ

Dil ile düşünce bağlantısı, eski çağlardan beri birçok düşünürün ilgisini çekmiştir. Bir kısım araştırmacı ve filozof, dil ile düşüncenin ayrı eylemler olduğu görüşünü savunmuştur. Ancak bu ayrılığın sınırlarını ifade ederken, yanıtlamakta güçlük çektikleri sorularla karşılaşmışlardır. Örneğin; soyut kavramlar sorunu, bunlardan biridir. Bununla birlikte, dilin düşünceden soyutlanamayacağını savunan düşünürler çoğunluktadır. Örneğin Platon, düşünme ve konuşma eylemlerinin aynı şey olduğunu, sadece “içinden konuşma”nın ruhun sesi açığa vurmadan, kendi kendine konuşması sayılabileceğini söyler. Bu görüşe göre dil ile düşünce, karşılıklı olarak birbirini etkiler. Dil düşünceyi, düşünce de dili yoğurur. Dil olmadan düşünce olmaz. Dilsiz hiçbir düşüncenin, fikrin, duygunun, heyecanın, sevginin, hüznün derinliğini bilebilmemiz ve birbirimize iletmemiz, hissetmemiz mümkün değildir. Bu sebeple düşünce dile dayanır ve sözcükler sayesinde düşüncelerimiz somutlaşır, varlık kazanır. Bir anlamda sözcüklerle düşünürüz, somut olarak görmediğimiz nesneleri, kavramları adları ile düşünür duruma geliriz. İşte, söz dağarcığımızın zengin olması, bu durumda bize yarar sağlamaktadır.

Doğru düşünmek için, kişinin dilini iyi bilmesi ve kullanması gerekir. Bu sebeple gerçek düşünce faaliyeti, söylediğini bilmekle doğru orantılıdır. Düşünce düzen demektir. Düşüncelerin düzeni, düzenli cümlelerle sağlanır. Dili geliştiren ve olgunlaştıran düşünce faaliyetidir.

İnsan, düşünen ve konuşan bir varlıktır. Aynı zamanda düşünce, akıl demektir. O halde, dil=düşünce=akıl eşitliği, denklemi söz konusudur. Dil, asıl başarısını düşüncede gösterir. Düşüncenin başarısı ise, varlık ve kavramlar arasında bağlantılar kurmak, konu ile ilgili olanları seçip almak, düzenlemeler yapmak ve gereksiz olanları atmakla elde edilir. Dil, düşüncenin bir aracı olmakla beraber, düşünce içinde meydana gelir. Dil ve düşünce, karşılıklı olarak birbirini etkiler.

Ünlü düşünür G. W. Leibnitz de, “Dil aklın aynasıdır.” der. Dil geliştikçe düşüncenin gelişmesi, dildeki ayrıntıların düşünceye de yansması bundandır. Dil, düşüncenin oluşumunu sağladığı için, dilini geliştirmiş bir toplum, düşünen insanın çok olduğu bir toplumdur. Gerekçeler öne süren, delillerle konuşan, karşılaştırmalar yapan, belge ve bilgiyle hareket edenlerin aracı elbette dildir.

İnsan ne ise, dili sayesinde odur, dil olmadan insan kendi adının gerçeğe anlamına layık olamaz. Hölerlin bu konuda şöyle der: “Tanrı insana ne olduğunu göstermek için ona dili vermiştir. Her insan, her halk kendisinin ne olduğunu, nasıl bir niteliğe sahip olduğunu dili sayesinde açığa çıkarır; bundan dolayı dil, hem insanın kendisinin, hem de dünyanın bir aynasıdır; çünkü ancak dil sayesinde insanın kendisi, dünya ve bütün var olan her şey hakkında ne düşündüğünü öğreniyoruz.” (Kayaalp, 1998: 155).